

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси: монографія / Флорій Бацевич. – К.: ВЦ “Академія”, 2009. – 192 с.
2. Благій Ю.В., Сарана О.Л. Спадщина філософа, демократа, просвітителя поета Г.С.Сковороди // Вісн. АН УРСР. – 1972. – №11. – С. 76–88.
3. Драч І.Ф., Кримський С.Б., Попович М.В. Григорій Сковорода. – К.: Молодь, 1984. – С. 212.
4. Кирик Д.П. Світ символів Г.С.Сковороди // Вишенського до Сковороди (З історії філософської думки на Україні XVII – XVIII ст.). – К.: Наукова думка, 1972. – С. 116–125.
5. Огородник І.В. Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій. – К.: Вища школа; Знання, 1999. – 544 с.
6. Пільгук І. Григорій Сковорода // Дніпро. – 1971. – С. 252.
7. Редько М. Світогляд Г.С. Сковороди. – 1967.– С. 162.
8. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 1 – 346 с.; Т.2 – 278 с.
9. Степанішин Б.І. Поборник правди і свободи // Весняні обрії. – К., 1972. – С. 148–161.
10. Шинкарук В.І. Великий селянський просвітитель // Філософська думка. – 1972.– №5. – С. 24–34.
11. Эрн В. Борьба за Логос Г.Сковорода. Жизнь и учения. – М.: АСТ, Харвест, 2000. – 592 с.

УДК 159.922

МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Людмила Дзюбко, Людмила Гриценюк
(Київ, Україна)

Стаття присвячена загальним аспектам формування навчальної мотивації. Аналізуються поняття мотивації, мотиву, мотивування. Розглянуто особливості навчальної мотивації. Виокремлені різні групи учбових мотивів, їх функції, рівні сформованості. Розглянуто умови формування та причини спаду мотивації учіння. Висвітлюються різні підходи до вивчення та напрямки розвитку навчальної мотивації.

Ключові слова: мотивація, мотив, навчальні мотиви.

Статья посвящена общим аспектам формирования учебной мотивации. Анализируются понятия мотивации, мотива, мотивирования. Рассмотрены особенности учебной мотивации. Выделены разные группы учебных мотивов, их функции, уровни сформированности. Рассмотрены причины спада, направления развития, условия формирования учебной мотивации и представлены различные подходы к ее изучению.

Ключевые слова: мотивация, мотив, учебные мотивы.

The article is devoted to the general aspects of the formation of educational

motivation. The concepts of motivation, motive, reason are analyzed. The peculiarities of educational motivation are considered. The different groups of educational motives, their function and levels of formation are defined. The reasons of slump of motivation, development directions, conditions of educational motivation formation and various approaches to its research are considered.

Key words: *motivation, motive, educational motives.*

Постановка проблеми. Сучасне життя вимагає від людини здатності до перманентного навчання, котре дозволяє їй зберігати конкурентоздатність в умовах лавиноподібного зростання обсягу та швидкого ускладнення інформації. Це викликало суттєві зміни в навчальному процесі на протязі всього організованого систематичного навчання – від початкової школи до вищих навчальних закладів.

Початком систематичного навчання є молодший шкільний вік. Задача цього періоду – навчити дитину вчитися, сформувати навчальну діяльність. У середній школі – в підлітковому віці – на цій основі формуються вміння самостійно здобувати знання. В подальшому – в юнацькому віці – вміння вчитися забезпечує формування здатності до самоосвіти, без якої неможлива якісна учбово-професійна діяльність.

Якщо раніше недосформованість навчальної діяльності в умовах школи могла частково компенсуватися у вищому навчальному закладі, то сьогодні, з введенням кредитно-модульної системи, ситуація кардинально змінилася. Кредитно-модульна система навчання передбачає, що від 1/2 до 2/3 навчального матеріалу студент має опрацювати самостійно. Це можливо, якщо сформована учбова діяльність, тобто вміння вчитися. Як відомо, формування учбової діяльності – завдання молодшого шкільного віку. Отже, вирішувати його необхідно, починаючи з самих перших кроків шкільного життя.

Актуальність дослідження. Вчителі з власного досвіду знають, що людину не можна успішно навчати, якщо вона ставиться до учіння і знань байдуже, без інтересу, не відчуваючи і не усвідомлюючи потреби в них. Тому перед навчальним закладом постає завдання формування і розвитку у учнів позитивної мотивації учбової діяльності. Для того, щоб учень по-справжньому включився в роботу, потрібно, аби завдання, які ставляться перед ним у процесі навчання, були не лише зрозумілими, але й внутрішньо прийнятими ним, тобто, аби вони знайшли емоційний відгук, стали особистісно значущими.

У зв'язку з цим зростає інтерес дослідників до психологічних чинників успішної навчальної діяльності школярів та студентів, зокрема до проблеми мотиваційної обумовленості результатів їхнього учіння.

Учителі та викладачі не завжди добре ознайомлені з цією проблемою в теоретичному плані, недостатньо володіють практичними прийомами діагностики мотиваційної сфери та формування позитивної, продуктивної, дієвої мотивації учіння. Саме тому є необхідність висвітлити питання навчальної мотивації як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Метою цієї роботи є теоретичний огляд питань навчальної мотивації.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній психології нараховується близько 50 теорій мотивації. При розгляді мотивації людини як психологічного феномену доводиться стикатися з багатьма труднощами. Перш за все виникає термінологічна неясність у визначенні понять “мотивація” і “мотив”. Різними

дослідниками в якості мотивації розглядалися такі психологічні феномени, як ідеї, почуття, переживання, потреби, схильності, бажання, звички, думки, психічні процеси та стани, якості особистості і навіть умови існування. Може, тому в 1990р. В.К. Вілліамсом було висловлено сумнів про доцільність обговорення питання, що таке “мотив” [1; 2; 3; 5; 9].

Ми спираємось на загальнотеоретичні положення навчальної мотивації, розроблені в працях В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, Г.С. Костюка, О.М. Леонтєва, С.Д. Максименка, С.Л. Рубінштейна. Онтогенетичні аспекти цієї проблеми висвітлювалися в наукових розробках М.І. Алексеевої, А.Д. Андреевої, Ю.К. Бабанського, Л.І. Божович, Р.С. Вайсмана, І.В. Дубровіної, С.С. Занюка, В.О. Климчука, І.С. Кона, А.К. Маркової, В.Ф. Моргуна. Взаємозумовленість зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку особистості та її мотиваційної сфери розглядали Б.Г. Ананьєв, В.М. М'ясищев, Ш.Н. Чхартишвілі; джерела мотивації досліджувались в роботах А.Г.Ковальова, Ю.М. Кулюткіна, В.С. Мерлій, Г.С. Сухобської; становлення і розвиток навчальної мотивації – у працях М.І. Алексеевої, Л.І. Божович, С.С. Занюка, Ю.М. Орлова, П.М. Якобсона. В експериментальних дослідженнях М.Т. Дригус, В.О. Климчука, В.Б. Кухарської, В.Г. Леонтєва, В.Ф. Моргуна, Ю.М. Орлова, Н.Л. Рудої і О.В. Скрипченка розкрито взаємозв'язок між мотивацією і успішністю навчальної діяльності школярів.

Про мотивацію сказано багато. Коли говорять про мотивацію в повсякденному житті, мають на увазі, що людина щось робить охоче, за власним бажанням, за власною волею. Мотивація – це сукупність спонук, що обумовлюють той чи інший поступок. Вивчення мотивації людини є, по суті, вивченням особистості в її діяльності. Специфікою діяльності є те, що вона завжди цілеспрямована. Здатність до цілепокладання – суто людська риса. Мета, яку ставить перед собою людина, інтегрує в єдине ціле складну структуру регулятивних процесів поведінки, відображає активний бік свідомості й часто визначає спосіб і характер дій людини. Велику увагу взаємодії мотивів і цілей діяльності приділяє С.Л. Рубінштейн [9].

У діяльності, поведінці людини виокремлюють дві функціонально взаємопов'язані сторони: спонукальну й регулятивну. Регулятивна сторона забезпечує гнучкість і сталість поведінки в різних умовах, що реалізується за допомогою таких психічних проявів, як відчуття, сприймання, увага, мислення, пам'ять, мовлення, здібності, темперамент, характер, емоції. Спонукальна – забезпечує активність і спрямованість поведінки. Опис цієї сторони діяльності (поведінки) пов'язаний з поняттям мотивації.

Поняття мотивації, зазвичай, використовують у двох значеннях:

- Як систему факторів, які викликають активність організму й визначають спрямованість поведінки людини. Сюди входять такі утворення як потреби, мотиви, наміри, цілі, інтереси, устремління;
- Як характеристику процесу, що забезпечує на певному рівні поведінкову активність, тобто мотивованість.

Процес спонукування до діяльності й спілкування задля досягнення певних цілей називають мотивуванням. Мотивувати – означає створити потяг або потребу, які спонукають діяти з певною метою. Потреби виступають як внутрішній, а мета – як зовнішній аспект мотивації. Під мотивами в цьому випадку розуміють активні сили, які визначають поведінку людини. Мотивувати

людину – означає задіяти її найважливіші інтереси, створити умови для самореалізації в процесі життєдіяльності.

Параметрами (характеристиками) мотиваційної сфери є:

1) розвинутість, яка характеризує якісну різноманітність мотиваційних факторів;

2) гнучкість, яка описує рухливість зв'язків, що існують між різними рівнями організації мотиваційної сфери (між потребами і мотивами, мотивами і цілями, потребами і цілями);

3) ієрархізованість – це характеристика рангової упорядкованості будови кожного окремо взятого рівня в організації мотиваційної сфери [11, с.194–196].

Чим більше різноманітних потреб, мотивів, цілей в людини, тим більш розвинена її мотиваційна сфера. Чим різноманітніші способи задоволення потреб, тим гнучкіше мотивація. Отже, в психології мотивація виступає як регулятор життєдіяльності людини – її поведінки, діяльності, вищим рівнем якого є свідомо-вольовий. Мотивацію розглядають як складну, багаторівневу, неоднорідну систему спонукань, яка включає в себе потреби, мотиви, інтереси, ідеали, устремління, установки, емоції, норми, цінності тощо [10].

Ядром мотиваційної сфери, її “стрижнем” виступають відносно стійкі й домінуючі мотиви. На відміну від потреби, що проявляється як стан нужди в будь-чому, мотив (від лат. *movere* – приводити в рух, штовхати) – це предмет, який виступає у якості засобу задоволення потреби (опредмечена потреба) (О.М. Леонтьєв). При одній і тій потребі мотивами поведінки можуть бути різні предмети. Потреба сама по собі не може бути мотивом, бо не має спрямованості. Спрямованість, організованість і потенційну усвідомленість поведінки (дії) забезпечує мотив – предмет даної потреби.

Отже, кожна з потреб може бути реалізованою багатьма мотивами; кожний мотив може бути задоволений різною сукупністю цілей [11, с.194].

Основа мотивів – первинні (природні) й вторинні (набуті) потреби, які в мотивах відбиваються в формі переживань, почуттів, інтересів, уявлень, думок, ідей, понять, моральних ідеалів, переконань тощо. Мотив – це те, що спонукає людину до дії. В якості мотиву завжди виступає переживання чогось особистісно значимого для людини. Не знаючи мотивів не можна зрозуміти, чому людина пригне саме до цієї, а не до іншої мети, отже, неможна зрозуміти справжній сенс її діяльності. Мотив розкриває для людини психологічний зміст, сенс і значущість її дій, він лежить в основі визначення нею цілей діяльності. Мотиви, які понукають до діяльності і, разом з тим, надають їй особистісного смислу, називають смислотворюючими. Інші, які співіснують з ними і виконують роль спонукальних факторів (позитивних аб негативних) – часто гостро емоційних, афективних, – позбавлені смислотворюючої функції; умовно їх називають мотивами-стимулами [5, с. 202].

Отже, мотив – це складова мотиваційної сфери людини. Він спрямований на задоволення нужди, потреби людини; спонукає її до дії; особистісно значимий для неї. Оскільки навчання – окремий випадок діяльності, то і навчальна мотивація є окремим випадком мотивації особистості. Як і будь-який інший вид мотивації,

навчальна мотивація визначається цілим рядом специфічних для цієї діяльності чинників: освітньою системою, освітньою установою, де здійснюється навчання (загальноосвітні, спеціалізовані, професійно-технічні, вищі навчальні заклади); організацією освітнього процесу (модель навчання); суб'єктними особливостями того, хто навчається (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, рівень домагань, самооцінка, взаємодія з іншими учнями і т. д.); суб'єктними особливостями того, хто навчає і, перш за все, системою його ставлення як до учня, так і до справи; специфікою навчального предмету.

Мотивація учіння – система природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають до відвідування навчального закладу, виконання вимог вчителів (викладачів), включення у процес навчання, до зусиль, необхідних для подолання труднощів, реалізації в процесі навчання власної схильності, до розвитку здібностей, до навчальної взаємодії тощо [8, с. 66].

У вітчизняній психологічній літературі під мотивом учіння розуміється усвідомлена потреба учня здійснювати організовану навчально-пізнавальну діяльність. Навчальна діяльність полімотивована, так як активність того, хто навчається, має різні витoki. Виокремлюють три види джерел активності: внутрішні, зовнішні, особистісні. На основі вище перелічених джерел активності виділяють наступні групи мотивів: соціальні, пізнавальні, особистісні. Їх взаємозв'язок представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

ВИДИ ДЖЕРЕЛ АКТИВНОСТІ ГРУПИ МОТИВІВ

ВИДИ ДЖЕРЕЛ АКТИВНОСТІ		ГРУПИ МОТИВІВ	
внутрішні	пізнавальні і соціальні потреби: потяг до дій і досягнень, які соціально схвалюються	пізнавальні	інтерес до здобуття знань, допитливість, прагнення до розвитку пізнавальних здібностей, отримання задоволення від інтелектуальної діяльності тощо
зовнішні	визначаються умовами життєдіяльності учня	соціальні	усвідомлення соціальної значущості учіння, розуміння особово-розвиваючого значення учення, потреба в розвитку
особистісні	інтереси, потреби, установки, еталони, стереотипи та інші, які обумовлюють прагнення до самовдосконалення, самоствердження та самореалізації в учбовій та інших видах діяльності	особистісні	відчуття самоповаги і честюльства, прагнення мати авторитет серед однолітків, наслідування референтним товаришам по навчанню, прагнення до персоналізації або трансляції і естафетування особистісних властивостей

Взаємодія цих джерел впливає на характер і результати діяльності, і відсутність хоча б одного з них призводить до переструктурування системи навчальних мотивів чи їх деформації.

Існує багато інших класифікацій учбових мотивів. Найбільш відомою є класифікація, запропонована А.К. Марковою. Вона виділяє дві групи учбових мотивів: пізнавальні і соціальні, які, можуть мати різні рівні та мають неоднакові прояви в навчальному процесі (таблиця 2).

Окрім того, усвідомлені мотиви, наприклад, виражаються в умінні школяра розповісти про те, що його спонукає, вибудувати мотиви за рівнем значущості; реально діючі – в успішності й відвідуванні, в розгорнутості навчальної діяльності і формах її уникнення, у виконанні додаткових завдань або відмові від них, в прагненні до задач підвищеної або зниженої складності тощо.

Таблиця 2

КЛАСИФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ МОТИВІВ (за А.К. Марковою)

КЛАСИФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ МОТИВІВ (за А.К. Марковою)				
види мотивів:		рівні мотивів:		прояви в учбовому процесі:
Пізнавальні	переважає спрямованість на зміст навчального предмету	широкі пізнавальні	орієнтація на опанування новими знаннями – фактами, явищами, закономірностями	в прийнятті рішення задач, в зверненнях до вчителя за додатковими відомостями
		учбово-пізнавальні	орієнтація на засвоєння способів добування знань, прийомів самостійного набуття знань	в самостійних діях з пошуку рішення, в питаннях, що задаються вчителю з приводу різних способів роботи
		самоосвіти	орієнтація на набіття додаткових знань і, в подальшому, на побудову спеціальної програми самоудосконалення	в зверненнях до вчителя з пропозиціями раціональної організації учбового процесу, в реальних діях самоосвіти
Соціальні	виражена спрямованість на іншу людину в ході учіння: обов'язок, відповідальність, розуміння соціальної значущості учіння, прагнення зайняти певну позицію тощо	широкі соціальні	обов'язок і відповідальність, розуміння соціальної значущості учіння	у вчинках, що свідчать про розуміння учнем свого обов'язку і відповідальності
		вузькі соціальні (позиційні)	прагнення зайняти певну позицію в стосунках з оточуючими, дістати їх схвалення	в прагненні до контактів з однолітками і в отриманні від них оцінок, в ініціативі і допомозі товаришам
		соціально-го співробітництва	орієнтація на різні способи взаємодії з іншою людиною	в прагненні до колективної роботи і до усвідомлення раціональних способів її здійснення

М.В. Матюгіна виділяє в мотивації учіння дві інші основні групи мотивів: зовнішні і внутрішні (таблиця 3).

Таблиця 3

НАВЧАЛЬНІ МОТИВИ (за М.В. Матюгіною)

НАВЧАЛЬНІ МОТИВИ (за М.В. Матюгіною)				
групи мотивів:	характеристика мотиву:	виявляються:	мета навчання:	характер учіння:
зовнішні	є засобом для задоволення інших, ненавчальних потреб чи досягнення інших цілей	у покаранні, винагороді, погрозі, вимозі, матеріальному заохоченні чи винагороді, тиску групи, очікуванні майбутніх (не)гараздів тощо	байдужа чи відштовхуюча; знання та вміння є засобом досягнення інших основних цілей (уникнення неприємного, досягнення особистих успіхів, кар'єри, задоволення честолюбства)	примусовий
внутрішні	стимулюють людину до учіння як до власної мети	у зацікавленості в самих знаннях, допитливості, прагненні підвищити свій культурний та професійний рівень, потребі в активній та новій інформації, тобто наявності пізнавального інтересу.	особистісно значима; учіння є самоцінною метою (учні отримують задоволення як від процесу так і від результату учіння: пізнання нового, набуття ЗУН. На старших вікових етапах (починаючи з підліткового віку) – саморозвиток особистості.	добровільний

Внутрішні мотиви, які виявляються у інтересі до пізнання і до процесу здобування знань, надають учневі впевненості у собі, підвищують його самооцінку, самоповагу, сприяють виникненню у нього нових позитивних емоцій. Якщо переважає внутрішня мотивація, учні краще розв'язують нестандартні, креативні задачі, вибирають для розв'язання завдання оптимальної для них складності. Отже, внутрішня мотивація сприяє емоційному благополуччю, і навпаки – емоційне благополуччя викликає почуття впевненості,

захищеності, що сприяє розвитку життєрадісної, активної, сміливої особистості, сприяє переходу зовнішньої мотивації у внутрішню [7, с.31–32].

Мотиви, в яких учень є засобом для задоволення інших потреб чи досягнення інших цілей, є зовнішніми. Зовнішні мотиви поділяються на:

- широкі соціальні мотиви (обов'язок перед суспільством, батьками; самовизначення, орієнтація на майбутню діяльність; самовдосконалення, саморозвиток у процесі навчання);
- вузькі особистісні мотиви (прагнення до хороших оцінок, до похвал; мотиви лідерства і престижу);
- негативні мотиви (мотиви уникнення неприємностей з боку вчителів, батьків та однолітків).

Зовнішні мотиви учіння можуть бути досить потужним чинником успішності навчання, проте вони психологічно збіднюють сам його процес, перешкоджають використанню всіх його розвивальних ресурсів, а в серйозних випадках можуть спричинити деформацію особистісного розвитку учнів. Збільшення “ваги”, розвиток внутрішньої мотивації означає прогрес, а розвиток і збільшення ваги зовнішньої мотивації – регрес мотивації учіння [8, с. 66–67].

Разом з тим, на нашу думку, помилково вважати, що однозначно бажаною, “правильною” є тільки внутрішня мотивація. Зовнішня мотивація відіграє свою позитивну роль коли людина оволодіває новою для неї, складною діяльністю, допомагає створити ситуацію успіху і уникнути синдрому навченої безпорадності, набратися сил і позитивного досвіду для переходу діяльності з зовнішньої на внутрішню мотивовану. Саме вона спочатку формує вольовий компонент діяльності, дозволяє справлятися з нецікавою, складною діяльністю, яка не має для людини особистісного смислу. В онтогенетичному плані вона має значно більшу вагу на початкових етапах систематичного навчання й поступово, по мірі оволодіння діяльністю, за умови правильно організованої навчальної діяльності, поступається своїм місцем мотивації внутрішній.

Отже, зовнішні й внутрішня мотивація знаходяться у зворотньо-пропорційному відношенні, при цьому кожна з них по-різному впливає на психічний стан і розвиток особистості, має свої позитивні сторони і недоліки. Домінуючі внутрішні мотиви визначають стійкість учбової мотивації, ієрархію її основних підструктур. Соціальні мотиви обумовлюють постійну динаміку і нові комбінації спонук [4; 7, с.32].

Найвагомішими мотивами, що спонукають до навчання, є потяг до знань, а також інтерес до процесу їх здобування. Під час навчання дитина може знаходитися під впливом цілого комплексу мотивів – домінуючих і підпорядкованих, усвідомлених і неусвідомлених, навіть таких, що виключають один одного. Маркова відзначає, що становлення мотивації “є не просте зростання позитивного або посилення негативного ставлення до учіння, а ускладнення структури мотиваційної сфери, що стоїть за ним, включених в неї спонук, поява нових, зріпших, інколи більш суперечливих стосунків між ними [6]”.

Виділяють п'ять рівнів сформованості учбової мотивації:

1. Високий рівень навчальної мотивації, учбової активності (наявний пізнавальний мотив, прагнення найуспішніше виконувати всі навчальні вимоги, що пред'являються. Особа, що навчається, чітко слідує всім вказівкам вчителя (викладача), добросовісна і відповідальна, сильно переживає в разі

незадовільного оцінювання. Старшокласникам та студентам властива висока активність і продуктивність самоосвітньої діяльності).

2. Хороша навчальна мотивація (особистість успішно справляється з учбовою діяльністю). Подібний рівень мотивації є середньою нормою.

3. Позитивне ставлення до місця навчання, але навчальний заклад приваблює позаучбовою діяльністю. Такі учні почуваються досить благополучно бо спілкуються з друзями, з вчителями. Їм подобається відчувати себе учнями, мати відповідні атрибути (від портфеля у першокласника до, скажімо, нетбука у студента). Пізнавальні мотиви у таких дітей сформовані меншою мірою, і процес учіння їх мало захоплює (переважає зовнішня мотивація).

4. Низька навчальна мотивація. Ці учні відвідують освітній заклад неохоче, вважають за краще пропускати заняття. На заняттях часто займаються сторонніми справами, розважаються. Мають серйозні труднощі в навчанні. Знаходяться в серйозній конфронтації до освітнього закладу.

5. Негативне ставлення до закладу освіти, дезадаптація. Такі учні зазнають серйозних труднощів в навчанні: вони не справляються з учбовою діяльністю, мають проблеми в спілкуванні з співучнями, у взаєминах з вчителем. Навчальний заклад часто сприймається ними як вороже середовище, перебування в якому для них нестерпне. У найважчих випадках учні можуть проявляти агресію, відмовлятися виконувати завдання, слідувати тим або іншим нормам і правилам. Часто у подібних школярів виявляються нервово-психічні порушення. Серед студентів в силу соціальних причин цей рівень не зустрічається).

Розвиток мотивів учіння може здійснюватись як через засвоєння суспільного сенсу учіння (іноді перед загрозою виключення), так і через саму діяльність учіння, яка повинна чимось зацікавлювати. Так, усвідомлені зовнішні мотиви, які суспільно незначимі, можуть мати досить високий рівень дієвості. Прикладом може служити бажання отримувати гарні оцінки. Вчителю необхідно допомогти усвідомити об'єктивний зв'язок оцінки з рівнем знань і умінь. І, таким чином, поступово підійти до мотивації, пов'язаної з бажанням мати високий рівень знань і умінь. Це, у свою чергу, повинно усвідомлюватися учнями як необхідна умова їх успішної, корисної для суспільства діяльності. З іншого боку, необхідно підвищити дієвість мотивів, які хоч і усвідомлюються як важливі, але не мають реального впливу на поведінку.

Умовами, що, впливають на формування навчальної мотивації є:

1) зміст навчального матеріалу;

– організація учбової діяльності: спосіб розкриття учбового матеріалу – творчий, через розкриття суті предмету, що вивчається; співвідношення між мотивом і метою (мета, поставлена вчителем, повинна стати метою учня. Для перетворення мети на мотиви-цілі велике значення має усвідомлення учнем своїх успіхів, просування вперед); колективні форми учбової діяльності; проблемне навчання, використання проблемних завдань;

2) оцінка учбової діяльності (караюча, підтримуюча);

3) стиль педагогічної діяльності вчителя;

4) своєрідні властивості особистості (між мотивацією і властивостями особистості існує взаємозв'язок: властивості особистості впливають на особливості мотивації, а особливості мотивації, закріпившись, стають властивостями особистості. Мотиваційне значення можуть мати такі властивості особистості, як рівень домагань, прагнення до успіху або уникнення невдачі,

мотиви аффіліації або страху відторгнення (схильність до спілкування з іншими людьми, до співпраці з ними або, навпаки, боязнь бути неприйнятним, знехтуваним), агресивність (схильність вирішувати конфлікти шляхом використання агресивних дій) [1; 10].

Повноцінна учбова мотивація повинна включати і пізнавальні мотиви, і широкі соціальні мотиви учіння і мотиви досягнення, але індивідуальність кожного учня виявляється в домінуванні якогось з вказаних мотивів усередині учбової діяльності. Саме поєднання декількох потреб дозволяє школяру включитися в учбовий процес як суб'єкт діяльності, що виражається в свідомому формуванні намірів і цілей.

Причини спаду навчальної мотивації можуть бути:

1) особливості розвитку учнів: вікові (наприклад, у підлітків спостерігається "гормональний вибух" і нечітко сформовано відчуття майбутнього); статеві, (у дівчаток 7–8 класу понижена вікова сприйнятливості до учбової діяльності у зв'язку з інтенсивним біологічним процесом статевого дозрівання); індивідуальні (наприклад, можливий недостатній розумовий розвиток учня тощо);

2) негативне (байдуже) ставлення учня до вчителя;

3) негативне (байдуже) ставлення вчителя до учня;

4) відсутність особистісної значущості предмету.

5) непродуктивність учбової діяльності;

6) нерозуміння (неприйняття) мети учіння;

7) страх перед школою.

Основними напрямками розвитку мотивації учіння є:

1. Збільшення кількості мотивів навчальної діяльності, включення нових спонук (полімотивованість);

2. Об'єднання мотивів в систему, утворення ієрархії мотивів, виокремлення головних і другорядних. Так, в юнацькому віці усвідомлення свого життєвого покликання стає тим центральним мотивом, від якого залежать усі інші;

3. Зростання стійкості мотивів (наприклад, поява стійких навчальних інтересів підлітковому віці);

4. Все більша усвідомлюваність мотивів і здатність адекватно означити їх в слові (вже в підлітковому, а, тим паче, в юнацькому віці учень диференціює і словесно описує свої складні моральні, естетичні і навчальні мотиви. Найвищий рівень усвідомленості мотиву - поява переконань. Так, старшокласники та студенти нерідко намагаються обґрунтувати й виправдати свої мотиви загальними моральними, етичними, прагматичними, соціальними та ін. принципами) [8, с. 67].

Відповідно, існує декілька підходів до діагностики мотивації навчання: експеримент, спостереження, бесіда, опитування, анкетування, аналіз продуктів діяльності та ін. Всіх їх можна розподілити на 3 групи: опитування, спостереження, експериментальні методи. Окрім цього, розрізняють три загальних методичних підходи до вивчення мотивів: прямий, непрямий та проєктивний.

Для діагностики мотиваційної сфери, в залежності від мети дослідження і віку досліджуваних, використовують різні рівні діагностичних засобів:

1. Інтерв'ю, анкети з прямими питаннями типу, різні списки потреб, мотивів, інтересів, цінностей, за допомогою яких треба зробити вибір. Ці методи дозволяють судити про "уявні мотиви", причинні стереотипи, ціннісні орієнтації.

2. Особистісні опитувальники. Як і у випадку анкетування й інтерв'ю, виникають проблеми з фактором соціальної бажаності і захисної мотивації.

3. Експертні оцінки на підставі індикаторів потребово-мотиваційних тенденцій або опитувальників (L–данні).

4. Проективні тести і репертуарні методики, які побудовані на принципі психічної корекції (T–данні).

Повна (вичерпна) діагностика вимагає використання трьох типів даних: Q – (самооцінні анкети), L–данні (наприклад, експертні оцінки), T – (об'єктивні тести) [11, с. 201].

Висновки. У сучасній школі, включаючи вищу, існує багато труднощів, серед яких найважливішою виступає проблема учбової мотивації. 1. Розвиток у учня позитивної навчальної мотивації є основою ефективності навчального процесу. Керування процесом учіння потребує від учителя розуміння сутності мотивації навчальної діяльності, основних закономірностей її функціонування та розвитку. 2. Мотивація – складна багаторівнева неоднорідна система спонукань, яка відображає як характеристику процесу, так і систему факторів, які викликають і забезпечують діяльність. Вона має свої характеристики (розвиненість, гнучкість, ієрархованість) і складові. 3. Мотив – це найважливіша складова мотиваційної сфери людини. Він спрямований на задоволення нужди, потреби людини; спонукає її до дії; особистісно значимий для неї. 4. Мотиви розрізняються не тільки за змістом, але й за джерелами походження, рівнем усвідомленості, стійкості тощо. 5. Навчальна мотивація є системою природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають особистість включитися у процес навчання, впливають на характер та забезпечують ефективність цього процесу. Відсутність одного з них призводить до переструктурування системи мотивів та їх деформації. 6. Ознаками повноцінної навчальної мотивації є: полімотивованість навчальної діяльності (має включати і пізнавальні мотиви, і широкі соціальні мотиви учіння і мотиви досягнення тощо); структурованість мотивів (об'єднання мотивів у систему); ієрархія мотивів (виокремлення головних і другорядних); розвиток (ускладнення) мотивації навчальної діяльності; зростання стійкості і усвідомленості мотивів; перерозподіл співвідношення зовнішніх та внутрішніх мотивів на користь останніх. 7. На навчальну мотивацію впливають: особисті особливості учня, взаємостосунки в системі “учень-вчитель”, особливості організації навчального процесу. 8. Мета дослідження навчальної мотивації і вік досліджуваних визначають підходи до добору діагностичного інструментарію. Вичерпна діагностика вимагає використання трьох загальних методичних підходів: прямих, непрямих та проективних.

Перспективи подальших розвідок. Формування повноцінної навчальної мотивації на кожному віковому етапі запобігає відчуженню особистості від процесу та результатів навчання, коли вони сприймаються як щось зовнішнє, примусове, нав'язане, попереджує процеси особистісної та соціальної дезадаптації і, в кінцевому підсумку, сприяє повноцінному розвитку особистості, оскільки вінцем навчальної мотивації, яка стала нагальною потребою особистості, виступає спрямованість цієї особистості на саморозвиток і самовдосконалення. Психологічний супровід процесу формування учбової мотивації – першочерговий елемент повноцінної навчальної діяльності. Окрім виявлення і врахування загальних закономірностей і механізмів формування мотиваційної сфери особистості, котра навчається, важливими є специфічні

завдання цього процесу в різні вікові періоди на різних етапах систематичного організованого навчального процесу. Виходячи з цього, подальшим завданням нашого дослідження вбачаємо теоретичний аналіз і практичне вивчення вікових особливостей навчальної мотивації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Айсмонтас Б.Б. Мотивы учения [Електронний ресурс] / Б.Б. Айсмонтас // Педагогическая психология. – М.: МГППУ, 2004. – 368 с. – Режим доступу: http://imr.rudn.ru/psychology/pedagogical_psychology/6.html.
2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Под редакцией Д.И. Фельдштейна / Вступительная статья Д.И. Фельдштейна, 2-е изд. / Л.И. Божович. – М.: Изд-во “Ин-т практ. психол.”, Воронеж: НПО “МОДЭК”, 1997. – 352 с.
3. Виллонас В.К. Психологические механизмы мотивации человека / В.К. Виллонас. – М.: Изд-во “МГУ”, 1990. – 283 с.
4. Дзюбка Л.В. Особливості наступності розвитку мотивації у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку // Розвиток особистісної активності. Теоретичні аспекти / За ред. С.Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2005. – С. 32–45.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. 2-е изд. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
6. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивов учения. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
7. Патирко Т. Особливості зовнішньої та внутрішньої мотивації учіння дітей при зміні соціальної ситуації розвитку / Т. Патирко // Наступність і перспективність у навчанні і вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 30–33.
8. Психологічний довідник учителя: в 4 кн., кн. 2 / Упоряд.: В. Андрієвська / За заг. ред. С. Максименка. – К.: Главник, 2005. – 112 с. – (Психол. інструментарій).
9. Рубинштейн С.Л. Деятельность. Задачи и мотивы деятельности [Електронний ресурс] / С.Л. Рубинштейн // Основы общей психологии. – СПб.: ПИТЕР, 2000. – 712 с. – Режим доступу до статті: <http://psylib.org.ua/books/rubin01/txt28.htm>
10. Обмачевская С.В. Особенности учебной мотивации школьников 5–6-х классов / С.В. Обмачевская, В.А. Скрипова, М.С. Ухова и др. // Журнал “Ментор”. – 2009. – № 1. – Режим доступу о статті: http://iem.adm.nov.ru/mentor/0109_obmanchevskaya.html
11. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности / Н.И. Шевандрин. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 512 с.

УДК 81'23

ЧУТТЯ МОВИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Лариса Засккіна
(Луцьк, Україна)

У статті мотивується важливість дослідження проблеми методологізму як пошуку адекватних методів вивчення індивідуальної психіки особистості з урахуванням конструктів мовленнєвої організації, мовленнєвого досвіду та чуття мови й мовлення.